

Vas

Hajdani vármegyéink

Comitatus Castriferrei, azaz „Vasvármegye” egykoron a Dunántúl (és így az ország) legnyugatibb megyéje volt. Az országban az elsők között itt épült ki a vármegyei szervezet, amelynek központját ekkor a római múltú Vasváron találjuk. A megye egybeírt alakja még kifejezi a királyi vár mint központ és a hozzátartozó terület (megye) szerves egységét. Vasvártól északra Karakó is várispánsággal rendelkezett.

olyan pontja, ahol ne bukkantak volna az antik kultúra valamely maradványára. Nagy Konstantin idején a fénykorát élő Pannoniát négy részre osztották, és Sabaria lett a nyugati rész (Pannonia prima) székhelye. De a IV. század vége már a hanyatlás időszaka; a szarmaták, majd a hunok benyomulása megpecsételte Pannonia sorsát. Sabaria 445-ben vált Attila fosztogató hunainak martalékává. Alig tíz vel később a keleti gótok voltak

a környék újabb hódítói. Mintha a sok pusztítás nem lett volna elég, 455. szeptember 7-én – Sigorius szerint – iszonyú földrengés tüntette el azt a keveset, ami a nagyjából húszezer lakosú Sabariából a fegyveres kéz pusztítása után még megmaradt. A longobárdok, később az avarok korszaka következett. 791-ben Nagy Károly a város mellett vívott véres csatában verte meg az avarokat. A frank katonák a szinte lakatlan települést szemlélve adták annak későbbi német nevét: Stein am Anger, azaz kő a réten. A frank birodalom keleti határa volt ez a vidék, és a frankok adófizetőiként a szebb napokra emlékező avarok éldegéltek itt. Egy évszázaddal később Arnulf karintiai herceg Szvatoplukkal csatázott elkeseredetten a nyugat-dunántúli birtokáért, és mire felismerte a magyarokban az igazi veszedelmet, már késő volt; Árpád honfoglalói 898-ban egészen Pettauig hódoltatták e vidéket.

A már említett két várispánság közül Vasvárnak várföldjei voltak a későbbi Zala és Sopron; Karakónak Sopron, Komárom és Veszprém vármegyékben. A harmadik királyi vár, Ikervár a XI. század közepének német támadásai után épült, krónikánk

A történelmi Vas vármegye területe 5035 km² volt. A megyehatár szinte mindenütt a természetes határokat (folyókák, hegységek) követve alakult ki. Így délen: a Mura, Kerka, Zala és Szőce folyók ... Stájerországgal és Zala vármegyével; keleten a Marcal folyó és csatorna mentén Veszprém megyével; északon a Rába, Répce, Ablánc folyók és a Vörös árok által Sopron megyével és Alsó-Ausztriával; nyugaton pedig a Lapincs és Ritschein folyók, valamint a határ patak mentén, Stájerországgal volt határos. Legmagasabb pontja a Szál- vagy Írott-kő (Geschreiben Stein), 883 méter – a Dunántúl legmagasabb hegycúcsa. A nyugati Pinka-vidék hegyei már az Alpok Wechsel nyúlványaihoz tartoznak; így Felsőőr környékén nem terem meg a szőlő.

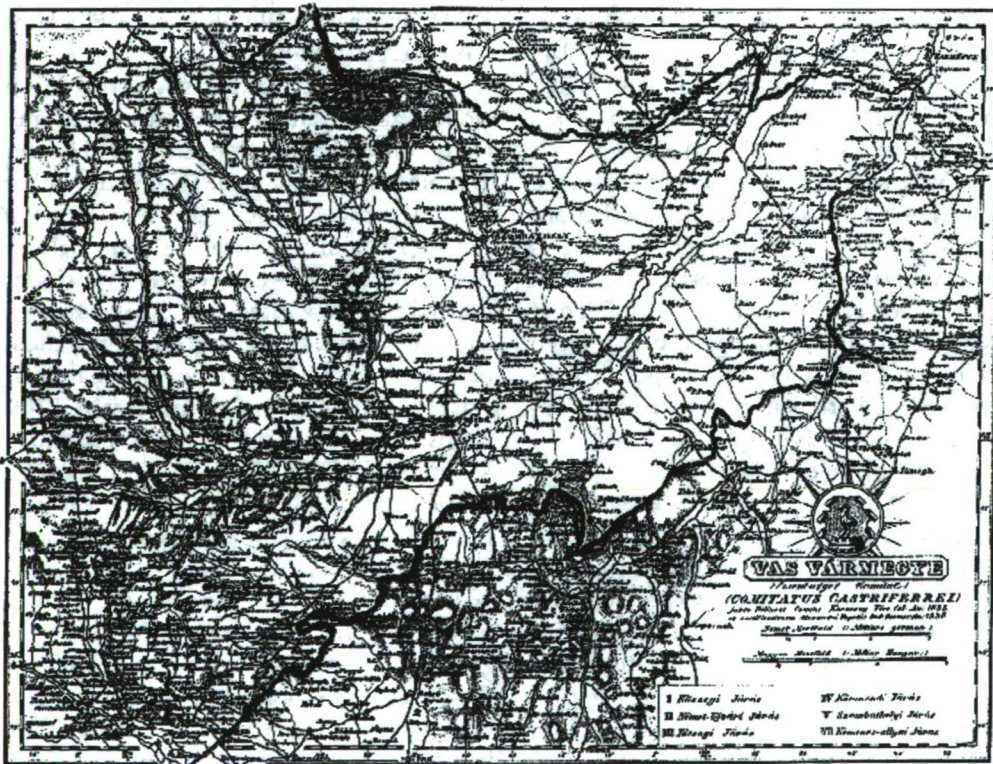
Az ősi népességet a Ság-hegy vidékének réz- és Velem bronzkori kultúrája bizonyítja. Bizonyos idő múltán, Kr. u. 10-ben a terület római fennhatóság alá került. A nagy főutak (így a híres borostyán-út) csomópontjában ló- és kocsiváltóhelyből (statio) fejlődött virágzó kolóniává Sabaria. A város emelkedésével a vidék is romanizálódott, így a mai megyének szinte nincs

szerint Salamon és Géza 1073-ban itt kötötték meg – ki tudná megmondani, hányadik – örökbékéjüket.

Az első főúri várát talán éppen az ármanyos Vid emelte, bár a „Szent” melléknev (a vár helyén napjainkig megmaradt kápolna neve) nem erősíti meg a feltételezést. Wolfer lovag pedig 1157-ben építi meg a határvédelemben oly jelentős Németújvárat. Az egykori Sabaria környéke a XII. század folyamán másodvirágzásnak indult, a település harmadik, immár magyar nyelvű neve (Szombathely) az itt tartott vásárok napjára utal. A folyamatos stájer és cseh támadások miatt (Lipót őgróf és sógora, Borzsivoj cseh herceg 1148-ban Vasvárt is kirabolták) 1141-től II. Géza felszabadított várjobbágyoknak adja a nyugati területeket. II. András Szombathelytől délre nyolc ekealjat adományoz a Ják nemzetiségnek, amelynek a század közepén élt tag-

ja, Nagy Márton 1265-re megépítteti a nemzeti monostor máig világhírű templomát.

Időközben néminemű tatár csorda Szombathelyet és vidékét is kies pusztává változtatta, ez volt a város második tönkretétele. Az éppen csak újjászülető vármegyét, amelynek közigazgatási szervezetében már a nemesek is részt vehettek, 1260 után pedig a belháborúk boldogtalanították. Kőszegi (Németújvári) Iván, a legfőbb pártütő ellen két uralkodó, IV. László és Habsburg Albert osztrák herceg fogott össze. A leleményes „sógor” azonban, miközben a menekülő Ivánt üldözte, a megye nyugati felét elfoglalta. 1289. november 1-jén Kőszeg is a kezére került. A kegyetlen pusztítás a tatárok kihalta után tetőpontjára hágott. A Kőszegiek visszafoglalták birtokaikat, uralmuk egy időben egészen Zágrábig ért –, és király híján maguk is jelöl-

teket állítottak. (Előbb Vencelt, majd Bajor Ottót támogatták.) Károly Róbert hatalma csak 1319-ben tudta a Kőszegieket visszaszorítani, akiknek sehogy sem ment a behódolás: tízévenként (1327, 1336) rendszeresen fellázdak.

A megye fejlődését jelzi, hogy Vasvár után Kőszeg 1328-ban, Sárvár 1351-ben, Szombathely 1407-ben kapott majdnem teljes szabadságot biztosító kiváltságlevelet.

A megye területe a későbbi évtizedekben is Magyarország felé orientálódó Habsburgok felvonulási területe volt, III. Frigyes 1445-ben Szombathelyig vonult előre, megkaparintotta a szent koronát, de Hunyadi hírneve és húszezres serege egyelőre jobb belátásra bírta. A kormányzót Szombathely városa felszabadítóként üdvözölte. 1459-ben Újlaki Miklós vezetésével az elégedetlen főurak felkelést szerveztek az ifjú Hunyadi Mátyás ellen, és Frigyeset ismerték el királyuknak. Bár Mátyás egy vesztes csata után rendezte sorait, és elüldözte Frigyeset, közben a felvonuló Újlaki elpusztította a királyhoz hű Szombathelyt. Mátyás halála után, még 1490-ben Miksa császár kétszer vonult Magyarországra, és a hadjáratok során Vas vármegyét elfoglalta. Bár trónigényéről egy évvel később lemondott, a nyugat-vasi területeket (Rohonc és Borostyánkő vidéke) megtarthatta. A XV. század végén egyébként két – később kimagasló jelentőségű – főnemesi család lép a történelem színpadára: Németújvár és Körmend urai, a Batthyányak, és – Bakócz Tamás révén – az Erdődyek.

A török háborúból ez a megye is hősiest részt vállalt, elég, ha Kőszeg 1532. évi ostromára gondolunk. A század második felében a török a vármegyét már három irányból veszélyeztette, majd a tizenötéves háború során a megye újból harcok színterévé vált. Győr elfoglalása után (1594) Pethe Márton püspök Szombathelyre költözött. Pápa (1594), majd Kanizsa (1600) is elesett, a megyét a

megerősített Körmend és Sárvár védte meg a betolakodótól. A török elleni évszázados harc első igazán sorsfordító csatája is Vas megyében zajlott: 1664. augusztus 1-jén – miután a török utánpótlást Körmendnél elvágták –, Montecuccoli egyesített európai serege Szentgotthárdnál pürrhoszi győzelmet aratott Köprülü Ahmed hadai felett. A fáradt győzteseknek nem volt kedvük üldözni a visszahúzódó törököt, így a magyaroknak mindörökre sérelmes vasvári béke fegyverszünetét már kilenc nappal a csata után megkötötték – Körmenden. Az elégedetlenség miatt a megye nemessége 1683-ban csatlakozott Thökölyhez, és Szombathelyről, Kőszegről élelemmel teli társzekerek indultak a Bécszet ostromló törökök táborába. Egy évvel később az átállt nemeseket már börtönben találjuk, ám Eszterházy Pál kijárja nekik Lipótnál az amnesztiát, így nincs akadálya, hogy Batthyány Ádám és Kristóf egymást felülmúlva verjék ki a kontyost szeretett földjükről.

A Rákóczi-szabadságharc idején előbb Károlyi Sándor elvesztette a Vas megyei területeket a jóval erősebb Heister Hannibállal szemben, de 1705. december 31-ig a kurucok – Bezerédj Imre, Bottyán János, Kisfaludy György és Béri Balogh Ádám vezetésével – az egész megyét visszafoglalták. A császáriak évről évre hadjáratokat indítottak a vasi kuruc erősségek ellen, de még Bezerédj oly balszerencsés árulásával sem tudtak sikert elérni. Aztán 1709 júliusában a kuruc fogságból szabadult Heister elfoglalta Sümeget, és a kurucok többé nem tudták felszabadítani Vas megyét. 1710-ben Szombathelyen, Rohoncon és Kőszegen a pestisjárvány szinte megtiltotta a lakosságot. Németújvár szülötte Faludy Ferenc, a Kőszegen élt tudós jezsuita (1704–1779), „hanyagló korának dicsőséggel koszorúzott írója”, aki a rend betiltása után egy rohonci „szociális otthonban” fejezte be munkás életét.

1779. augusztus 20-án, a győri és zágrábi egyházmegye területéből kihalva, Szombathelyen püspökséget állítotptak fel. Felsőszopori Szily Jánost Batthyány József esztergomi érsek, hercegprímás szentelte Szombathely első püspökévé. Az 1785. évi összeírás szerint Vas vármegye hat járásában és Kőszeg szabad királyi városban összesen 188 209 lélek élt.

Keménestalján bágyadtan süttött a lemenő nap, miközben az egyre rövidebb őszi délutánokon Berzsenyi Dániel (1776–1836) legcsodálatosabb ódáit alkotta. Kölcsey kritikája után már kevésbé verselt, de esztétikai írásai mellett, az ifjú Széchenyi hatására, a mezőgazdaság elmaradottságának okait is összefoglalta. A tudós literátor méltó elismerése volt, hogy az Akadémia 1830-ban első vidéki rendes tagjává választotta.

A reformkori országgyűléseken a Vas vármegyei képviselők – Nitzky János alispán, Ebergényi Benedek, majd Széll Imre –, a vármegye viszonyait szem előtt tartva, nem támogatták mindegyik törvényjavaslatot.

A nemzeti elkötelezettségüket bizonyítja viszont, hogy 1832-ben magyar köriratú pecsét használatát határozta el a közgyűlés; ezen döntésükért a helytartótanács szigorú dorgálásában részesültek. 1837-ben itt is felkarolták Kossuth, Wesselényi és Lovassy ügyét, ám a felirat nem tudta befolyásolni Bécset mértéktelen szigorában.

Aztán 1848 forradalmi napjaiban a megye kiválóságai mindannyian a nemzeti ügy mellé álltak. Néhány forróvérű nemzetőr október 12-én Stájerországig űzte Jellasic hátramaradt csapatait, a Kőszegen feledkezett horvátokat pedig a felkelők koncolták fel. Októberben a megyében 3000 újoncból szervezték meg a 44. és 45. honvédszászlóaljat. December végén azonban Perczel visszavonta seregét, így az osztrákok, Nugent tábornok seregével, ellenállásba nem ütközve foglalták el a me-

gye területét. Ivánkovich János és Balogh Antal még július végén, a szabadságharc nyilvánvaló bukásakor is újabb felkelést szerveztek, de az ötszáz fős csapat Kiscellenél, az ötszörös túlerőt látva, a Bakonyig futott.

Az elnyomatás két évtizedében a megye lassú gazdasági fejlődése bontakozott ki, bár a nagyobb mértéket megghiúsította a tervezett vasútvonalak építésének halogatása. Ebben a korszakban a vasútépítés egy-egy gazdasági fejlődés végeredménye illetve kezdete. Hiába tervezte meg Széchenyi István már 1848-ban a Sopron – Szombathely – Kanizsa – Pécs – Eszék átlós vasútvonalat, ennek Kanizsáig rövidített szakaszához, hosszú, hosszú vajúdas után, csak a hatvanas évek elején láttak hozzá. És hogyan? „A kisajátítás rák léptekkel halad, pedig ezt az 1832/36. 25. tc. törvényesen rendezi... Nem reméljük, mint a Wiener Lloyd, hogy a pálya idén átadható lenne. A halogatás minden pillanata halálos dőfés mezőgazdaságunkra” – írta 1864-ben az akkori Pesti Napló. Végül a 167 km hosszú vasútvonalat 1865. szeptember 20-án a Monarchia legjelentősebb magánvasútja, a Déli Vaspálya Társaság nyitotta meg a közforgalomnak. Az első vasi vasút Bük és Acsád között ért a megye területére, délnyugati irányban haladt Szombathelyig, majd délkelet felé haladt Vasváron, Győrváron és Egerváron át a megyehatárig. Az akkor még jelentéktelen szombathelyi állomás akkor vált fontos forgalmi központtá, amikor a Magyar Nyugoti Vasút megépítette vonalait: 1871-72-ben a Győr – Szombathely – Graz, 1872-ben a Székesfehérvár – Kiscell vasútvonalat. (Utóbbi a koronázó városban csatlakozott a Déli Vasút buda-nagykanizsai, Kiscellen a Nyugoti Vasút győr-szombathelyi vonalához.) A fővonalak kiépítése után a mellékvonalak korszaka következett, és ebben a sűrűn lakott Vas megye rendkívül tevékenynek bizonyult. Itt készült el az ország első helyi érdekű vasútvonala,

Szombathelyről Kőszegre (1883), és ezt a következő munkás évtizedekben még sok HÉV átadása követte. (Szombathely – Pinkafő, Kőszeg – Sopron – Pozsony, Sárvár – Zalabér, Szombathely – Rum, Körmen – Németújvár, Körmen – Mura-szombat.) A mindössze négyezer lakosú vasi megyeszékhely (1841) lakossága 1890-ben 16 700, 1914-ben pedig meghaladta a 30 000-et. A csendes püspöki székhely törvényhatósági rangú nyüzsgő nagyvárossá vált, gyárak, iskolák, modern kórház, szállodák, kaszinó, bérpaloták épültek. De nem vesztett jelentőségéből a másik város, Kőszeg sem, sőt Felsőőr, Rohonc, Pinkafő, Szentgotthárd, Körmen, Sárvár, Kiscell és Jánosháza is számottevően fejlődtek. Vas megye volt szülőföldje olyan kiváló közéleti személyiségeknek, mint Horvát Boldizsár hatvanhetes igazságügy-miniszter, Széll Kálmán pénzügyminiszter, később miniszterelnök (akiről még életében Szentgotthárd főterét, Szombathely egyik főutcáját nevezte el) vagy Hollán Ernő közlekedési államtitkár. Sajnos, nem feledkezhettünk meg Istóczy Győző rumi képviselő-

lőről sem, akinek nevéhez fűződik az első magyarországi antiszemita párt alapításának kétes dicsősége. Acsádon született a századvégi gondolkodásra oly nagy hatást gyakorló Rákosi Jenő, aki a millenium éveiben harmincmillió Magyarországról, és annak húszmillió magyarágának közép-európai szupremáciájáról álmodozott. Tette ezt akkor a népszerű lapszerkesztő, színigazgató, drámaíró, amikor szülőföldjének éppen a fele volt csak magyar. (A lakosság egyharmadát tette ki a magyar nyelvet legkevésbé elfogadó németajkú nemzetiség, 13% volt a szlovének, 4,5% a horvátok részaránya.)

Aztán a magyarosító törekvéseket, a nemzetiségek követeléseit végképp elrendezte a maga módján az első világháborút lezáró trianoni békeszerződés. Vas megye területének nyugati része, a felsőőri magyar nyelvszigettel Ausztriához; a Mura-vidék Jugoszláviához került. A megye területe és népessége egyaránt kétharmadára csökkent.

Nagy Tamás